

ve Osmanlı Devleti içinde bulunan yahudilerin okuduğu ilk düzenli mektepler olmuş, Osmanlılar'da ilk tiyatro binası burada kurulmuştur. Camondo'nun neo-gotik üslûpta türbe biçimindeki büyük mezarı da çevre yolunun Haliç Köprüsü'ne inen yamacındadır (DİA, XIV, 119). 1852'de Mıgırdıç Cezayirliyan tarafından Hasköy'ün 380 metrelik bir köprü ile karşı sahildeki Balat'a bağlanması, bölgenin önemini ve o yıllardaki hareketliliğini ortaya koymaktadır. Yahudi Köprüsü olarak bilinen bu özel köprünün ömrü uzun olmamıştır. Ünlü Fransız yazarı P. Loti de İstanbul'a ilk gelişlerinden birinde Hasköy'deki bir evde kalmıştır. Son şekliyle 1910 yılında inşa edilen ve Papaz İskeleyi olarak bilinen Hasköy İskeleyi, 1994 başlarında yeni Galata Köprüsü'nün yapılmasından sonra yerinden sökülen eski Galata Köprüsü'nün Hasköy ile Balat arasına bağlanmasıyla birlikte işlevini yitirmiştir. 1861'de Şirket-i Hayriyye gemilerinin onarımı için Halicioğlu'na kadar uzanan küçük çapta tersane ve atölyelerin kurulması ve 1936-1950 yılları arasında Henri Post'un İstanbul planında Haliç'in içini sanayi bölgesi olarak belirlemesi sonucu 1940-1970 yıllarında Hasköy hızla sanayi yapılarıyla dolmuş, bundan dolayı semtin ekolojisi ve nüfus dengesi bozulmuştur. Sanayi gelişmesinin yanında birtakım tabii afetler de nüfus dengesinin bozulmasında önemli rol oynamıştır.

Hasköy, tarihi boyunca sık sık meydana gelen yangınlar ve kolera salgınları ile dikkati çeker. 1804'te çıkan büyük yangında 500 ev ile 150 dükkân yanmıştır. 1865'te çıkan kolera'nın yaraları sarılmadan 1871'de ikinci bir salgın patlak vermiştir. Okmeydanı'nda ve Ramî Çiftliği'nde kurulan çadırlara taşınan semt halkı buralarda karantinaya alınmıştır. 1913'teki kolera salgını ise Hasköy'de yaşayan yahudilerin İstanbul'un başka semtlerine göç etmelerine sebep olmuştur. XX. yüzyılın başında Hasköy'de 25.000 yahudi bulunurken asrın ortalarında nüfus hızla azalmıştır. 1974'te III. Haliç Köprüsü'nün inşasıyla birlikte eski Halicioğlu mahallesi ortadan kalkmıştır. Günümüzde Hasköy, Haliç sahiline paralel uzanan Hasköy caddesi ile Kumbarahane caddesinin doğusunda kalan küçük dükkânların, iş yerlerinin, konutların üst üste yer aldığı sokaklarıyla ve Anadolu'nun çeşitli yörelerinden göç edip gelen nüfusu ile yepyeni bir hüviyet kazanmıştır. 1988 yılından itibaren başlayan Haliç çevresini

düzenleme projesi kapsamında, Hasköy sahilinde yer alan sanayi yapıları ortadan kaldırılarak yeşil alanlar oluşturulması çalışmaları sürdürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 413-415; Seyyid Vehbi, *Sûrname*, İstanbul 1939, s. 13; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâm*, I, 303, 307, 309; Konstantinos, *Konstanias Palea te keneo tera liti perigrofi Konstantinupoles*, Venetia 1820, s. 122-123; S. Vizontios, *İ konstantinupolis*, Atina 1862, II, 2-8; Mehmed Râif, *Mir'ât-i İstanbul*, İstanbul 1314, s. 550-555; Ahmed Refik [Altınay], *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930, s. 46-160; a.mlf., *Hicrî On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255)*, İstanbul 1932, s. 28-31; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II, 2, 16, 44, 191, 198; R. Sanin, *Costantinople byzantine institut français études byzantines*, Paris 1950, s. 416-417, 420, 421, 424, 426; A. Galanti, *Fatih Sultan Mehmed Zamanında İstanbul Yahudileri*, İstanbul 1953, s. 14; Abdülhak Şinasi Hisar, *İstanbul ve Pierre Loti*, İstanbul 1958, s. 63-67; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 67, 82, 87, 90, 115, 136; II, 38, 147; P. G. İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1976, s. 96; Eremya Çelebi Kömürçüyan, *XVII. Asırda İstanbul Tarihi* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1988, s. 31-44, 198-268; R. Mantran, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul* (trc. Mehmed Ali Kılıçbay – Enver Özcan), Ankara 1990, s. 65-67; Naim Güleriyüz, *İstanbul Sinagogları*, İstanbul 1992, s. 95-99; E. Amicis, *İstanbul: 1874* (trc. Beynun Akyavaş), Ankara 1993, s. 74-78; Şaban Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, Ankara 1993, tür.yer.; J. Deleon, *Balat ve Çevresi Üzerine Bir Şehir Monografisi*, İstanbul 1995; a.mlf., *Ancient Districts on the Golden Horn*, İstanbul, ts., s. 58-79; S. S. Hovhannesian, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi* (trc. E. Hancıer), İstanbul 1996, s. 35; S. Şişman, "İstanbul Karaylan", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1957, s. 97-102; Semavi Eyice, "Bizans Hastanelerine Dair", *Taç*, I/3, İstanbul 1986, s. 11; a.mlf., "İstanbul'da İhmal Edilmiş Tarihî Bir Semt Ayvansaray", *a.e.*, I/5 (1987), s. 33-45; T. Baruh, "Hasköy", *Şalom*, İstanbul 30.12.1992, s. 2; Süleyman Faruk Göncüoğlu, "Hasköy'de Az Bilinen Çinili Bir Cami: Handan Ağa Camii", *Sanatsal Mozaik Dergisi*, sy. 25, İstanbul 1997, s. 34-37; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, IV, 1900-1901; Gölşüm Tanyeli – Yegân Kâhya, "Ayvansaray Köprüleri", *DBİst.A*, I, 495-496; "Hasköy", *a.e.*, IV, 10-11.

SÜLEYMAN FARUK GÖNCÜOĞLU

HASKÖY

Günümüzde Bulgaristan'da Haskovo adıyla bilinen eski bir Osmanlı kaza merkezi.

Bulgaristan'ın güneyinde Rodop dağlarının kuzey eteklerindeki ova üzerinde yer almaktadır. Osmanlı döneminde adı, Hasköy'ün yanı sıra Uzuncaova (Uzunca-

âbâd) şeklinde de geçer. Hasköy isminin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat bunun, bölgenin fethinden sonra üst seviyedeki bir devlet görevlisine has olarak tahsis edilmesinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Uzuncaova adı ise bu yerleşme yerinin bulunduğu ovoidan gelmektedir.

Hasköy'ün kuruluş tarihi ve Osmanlılar'dan önce burada bir iskân yerinin bulunup bulunmadığı hakkında bilgi yoktur. Ancak çok eski bir tarihe sahip olmadığı ve 1361'de Edirne'nin Osmanlı idaresine girmesinden sonraki yıllarda bir köy olarak ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Edirne'den Filibe'ye giden ana yol üzerinde yer alması sebebiyle kısa zamanda gelişme gösterdiği anlaşılan Hasköy, Rumeli eyaletinin Çirmen sancağına bağlı bir kaza merkezi oldu. Şehrin Fâtih Sultan Mehmed dönemine ait tahririne göre burası on iki mahalleli, 150 hâne (yaklaşık 750 kişi) nüfuslu orta büyüklükte bir kasaba idi (BA, MAD, nr. 35, vr. 18^a-20^a). Tamamı müslümanlardan oluşan kasaba ahalisi Hacı Mahmud, İsmâ Fakih, Sofular, Saraç İnebey, Saraç Mûsâ, Hacı Kayalı, Cüllâh, Hacı İsmâil, Kadı, Debbâğlar, Hacı Bayezid ve Dervişan adlı mahallelerde ikamet etmekteydi. Şehirleşmenin temel unsuru olan mahallelere sahip olmakla birlikte halkın çiftçi statüsünde kaydedilmesi buranın ziraî özelliğinin bir göstergesidir. Nitekim defterde, şehirde yaşayan halkın otuz iki hânesi "çift" ve altmış iki hânesi "bennâk" olarak yazılmıştır. Dolayısıyla buranın vaktiyle bir köy şeklinde kurulduğu ve zamanla kasaba haline geldiği, bu geçiş döneminin de Fâtih Sultan Mehmed zamanında gerçekleştiği söylenebilir.

XVI. yüzyılda kasaba gelişmesini sürdürdü. 1515'te Hasköy'ün mahalle sayısı yedi ve nüfusu 274 hâne (1400 kişi civarında) idi (BA, TD, nr. 50, s. 74-78). Mahalle sayısının azalması, nüfusun iki katına ulaşan artışına paralel olarak Fâtih döneminden sonra kasabanın fizikî bakımından yeniden şekillendirilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Zira bu tarihte Cami ve Kethüdâ Balı adlı iki yeni mahallenin adına rastlanırken daha önce mevcut Hacı Mahmud, İsmâ Fakih, Saraç Mûsâ, Kadı, Debbâğlar ve Dervişan mahallelerinin ortadan kalktığı tesbit edilmektedir. Önemli bir fizikî değişikliği gösteren bu durumun tabii felâket, hastalık veya başka bir sebeple kasabanın yer değiştirmesi sonucu ortaya çıktığı düşünüle-

bilir. Ayrıca Fâtih Sultan Mehmed dönemindeki Sofular ve Saraç İnebey mahalleleri de adları değişmeksizin birleştirilmiştir. Bunun yanı sıra aynı dönemdeki Cüllâh ve Hacı İsmâil mahalleleri ise isimlerinin yanında ikinci bir adla anılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki Haraççı, diğeri Tekye adıyla kaydedilmiş ve muhtemelen eski mahalle yakınında bir yer değişikliğinden dolayı iki adla anılmışlardır.

Hasköy'ün şehirleşmesinde görülen bu değişme ve gelişme zamanla ahalisinin hukukî statüsüne de yansdı. Bunun sonucunda Fâtih Sultan Mehmed döneminde önemli bir sayıya sahip olan çift ve bennâkler giderek azaldı ve bu sayı 1515'te beş bennâk, iki cabaya kadar düştü. Bununla birlikte 1530'da Avusturya elçilik heyetiyle İstanbul'a gelirken Hasköy'e uğrayan B. Curipeschitz burasını Uzuno-va adıyla ve Osmanlı padişahlarının avlandığı bir köy olarak kaydeder (*Yolculuk Günlüğü 1530*, s. 41).

1530'da Hasköy'ün mahalle sayısı yine yedi ve nüfusu 192 hâne ile 108 mücerreden (yaklaşık 1100 kişi) müteşekkildi (BA, TD, nr. 370, s. 337). Bu tarihteki mahalle isimleriyle 1515'teki mahalle isimleri arasında pek bir fark yoktur. Sadece 1515'te Hacı İsmâil adıyla da anılan Tekye mahallesi burada Hacı Yûnus şeklinde kaydedilmiştir. Ancak kasabanın nüfusunda 1515'e nisbetle bâriz bir düşüş görülmektedir. Bu durumun sebebi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte ovada yer almasının bunda etkili olduğu söylenebilir. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Hasköy'ün durumunda önemli bir değişme olmadı. III. Murad dönemine ait tahrir defterine göre burada yine yedi mahalle bulunuyordu. Nüfusu ise 252 neferden (1150 kişi civarında) ibaretti (BA, TD, nr. 651, s. 115-119). Mahalleler arasında Osmanlı Fakih adında yeni bir mahalle kaydedilirken daha önceki yıllarda mevcut Hacı Kayalı mahallesinin ortadan kalktığı görülmektedir.

Fâtih Sultan Mehmed döneminde Hasköy'de daha çok tarıma dayalı ekonomi hâkimdi. Bunun yanında kasabada bazı meslek ve sanat dallarıyla uğraşanlar da vardı. Bunlar arasında özellikle dericilik ve deri sanatıyla ilgili zenaat kolları oldukça gelişmişti. Bunun bir işareti olarak bu dönemdeki mahallelerden biri Debbâğlar adını taşımaktaydı. Ayrıca bu mahalle sakinleri içinde dericilerin veya bütün esnafın yöneticisi durumunda olan bir

ahî baba bulunuyordu. Dericilikle ilgili sanat dalları arasında daha çok pabuççuluk, saraçlık ve kürkçülük ön plandaydı. Bu arada terzi, sabuncu, keçeci, nalbant, kinci, ipekçi, boyacı ve hasırcı gibi meslek ve sanat dallarıyla uğraşanlar da mevcuttu. Bu meslek ve sanat dalları, XVI. yüzyıl boyunca tarıma dayalı ekonominin yanı sıra çeşitlenerek gelişmesini sürdürdü. Ayrıca burası bir bozahâne ile pek çok malın alınıp satıldığı bir pazara sahipti (BA, MAD, nr. 35, vr. 20*; BA, TD, nr. 50, s. 78; nr. 370, s. 337). Kasabada 1530 yılında bir cami ile altı mescid bulunmaktaydı (BA, TD, nr. 370, s. 337).

Hasköy XVII. yüzyılda önemli bir hadiseye sahne olmadı. Kâtib Çelebi, bu yüzyılın ortalarında Hasköy'ün coğrafi yeriyile ona komşu şehir ve kasabaları kaydettikten sonra Edirne'den itibaren üçüncü menzilde yer aldığını yazmaktadır. XVIII. yüzyılda Hasköy'den bahseden P. L. İnciciyan ise havasının ve suyunun sağlığa elverişli olmaması sebebiyle burada sıtma hastalığının yaygın olduğunu, halkın bu hastalığa karşı korunmak için bol bol soğan yediğini ve gecenin ayazında soğutulmuş soğanlı su içtiğini belirtir. Ayrıca Koca Sinan Paşa'nın, 1592'de Macarlar'a karşı yaptığı sefer esnasında halkın isteği üzerine buraya iki kervansaray, iki hamam, dükkânlarla cami ve imaret yaptırdığını yazar. Bunun yanında eylül ayı içinde burada iki gün süreli bir panayır kurulduğuna işaret eder.

XIX. yüzyılda Edirne vilâyeti içindeki panayırılar arasında önemli bir yere sahip olan Hasköy, bu yüzyılın ortalarından itibaren idarî bazı değişikliklere uğradı. 1864'te Filibe'ye bağlı kaza merkezlerinden birini teşkil ediyordu. Nüfusu da XIX. yüzyılın ikinci yarısında 6000 civarında bulunuyordu. Bu nüfusun 2500 kadarı Türk, 3500 kadarı gayri müslimdi. Türk nüfusun azalması ve gayri müslim nüfusun önemli ölçüde artması bölgede başlayan siyasî olaylarla ilgili olmalıdır. Şehir, 1875'te Rusya'nın Bulgarlar'a kurdurduğu ihtilâl cemiyetlerinin faaliyetleri ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasındaki olaylardan oldukça etkilendi. Bu savaştan sonra 1878'de imzalanan Berlin antlaşması ile muhtar bir Bulgaristan Prensliği ve Doğu Rumeli vilâyeti kurulunca Hasköy Doğu Rumeli vilâyetinin sınırları içinde kaldı. 1880'de idarî bakımdan bu vilâyetin sancaklarından birini teşkil etti. Burası, merkez kazası olan Hasköy'den başka Hacıilyas, Kırcaali ve Har-

manlı adlı kazalara sahipti. Ancak 1885'te Bulgaristan Prensliği, Doğu Rumeli vilâyeti topraklarını sınırlarına katınca Hasköy de bu prensliğe dahil edildi.

1912-1913 Balkan savaşları sırasında Trakya ve Makedonya'dan gelen Bulgarlar Hasköy'de iskân edildi. Bu sırada şehirdeki Türk evlerinin önemli bir kısmı yağmalandı ve tahrip edildi. Buna rağmen bölgede önemli bir Türk unsuru kaldı. Hasköy 1956'da 38.812, 1972'de 73.182 ve 1986'da 86.204 nüfusa sahipti. Rodop bölgesinin mal deposu durumunda olan Hasköy, karayolları kavşağı ve demiryolları durağı üzerinde yer alır. Şehirde özellikle pamukla sigara, şeker ve makine parçaları üretilir. Ayrıca şehir yakınında kaplıcalar mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 35, vr. 18*-20*; BA, TD, nr. 50, s. 74-78; nr. 370, s. 337-342; nr. 651, s. 115-119; B. Curipeschitz, *Yolculuk Günlüğü 1530* (trc. Özdemir Nutku), Ankara 1977, s. 41; Kâtib Çelebi, *Cihânnümâ*, Österreichischen Nationalbibliothek, mxt. nr. 389, vr. 62*; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, bk. İndeks; H.-J. Kornumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei vom Erlass der Vilâyet-sordnung (1864) bis zum Berliner Kongress (1878) nach amtlichen osmanischen Veröffentlichungen*, Freiburg 1976, bk. İndeks; M. Kemal Özgür, "Rumeli Kadılıkırları'nda 1078 Düzenlemesi", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 276; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri IV*, s. 45; M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1988, s. 180; Güler Kıvrak, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne Gümrüğü* (yüksek lisans tezi, 1989, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü), s. 51-52; Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Ankara 1992, bk. İndeks; P. L. İnciciyan - H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", *GDAAD*, sy. 4-5 (1976), s. 134-135; Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *TTK Belleten*, LIII/207-208 (1989), s. 637-676; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2011-2012.

İLHAN ŞAHİN

HASLUCK, Frederick William
(1878-1920)

Arkeolog ve Osmanlı tarihçisi.

Londra'da doğdu. Cambridge King's College'de arkeoloji öğrenimi gördü. Hayatının 1899-1916 yılları arasındaki döneminin büyük bir bölümünü Yunanistan ve Türkiye'de geçirdi. 1901-1905 yıllarında, Atina'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nde okuduğu üniversitenin bursiyesi olarak bulundu. Bir süre sonra da bu